

OLIMLAR NIGOHI

ILMIY OMMABOP JURNAL

1-SON 2026-YIL

ISSN 3060-5458

BUXORO -2026

OLIMLAR NIGOHI

ilmiy ommabop jurnal

2-son (2026-yil, fevral)

Jurnal 2025-yildan chiqa boshlagan

Buxoro -2026

MUNDARIJA:

3	Sharopova Feruza Qudratovna XX asrda O‘zbekistondagi an’anaviy zargarlik buyumlarining bugungi kundagi ahamiyati
6	Sharipova Mehri Djumayevna Qadimgi nodir tangalarning tarixiy kelib chiqishi
10	Nasirova Gulnoza Hikmatullayevna Zardo‘zlikda usullar va mujassamotlar turlari
14	Davlatova Malika Ergashevna Turkmen gilamlarining kelib chiqish tarixi
18	Hakimova Muqaddas Jahongir qizi Amir davridagi chinni buyumlarning bugungi kun uchun ahamiyati
22	Baxranova Navbahor Kurzin Mixail ijodining ahamiyati
26	Boltayeva Mamura Shukrillayevna Rahbarlarda psixologik metodlar samaradorligi
29	Sharopova Madina Obid qizi Immunitet pasayishida stressning roli: O'zbekiston sharoitida tahlil
34	Sharipova Shukronaxon Baxtiyorjon qizi Maktab yoshidagi o‘quvchilarda motivatsiya va diqqatni rivojlantirish: psixologik yondashuvlar
37	Qo‘chqorov Sobirjon Ahadjonovich Chaqiriqqacha harbiy ta’lim yo‘nalishi talabalarida ekstremal kompetentlikni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida

TURKMEN GILAMLARINING KELIB CHIQISH TARIXI

Annotatsiya. *Turkmen gilamlarining kelib chiqish tarixi Markaziy Osiyoda qadimdan shakllangan ko'chmanchi turkman qabilalarining xo'jalik faoliyati va badiiy tafakkuri bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu ilmiy maqolada turkman gilam to'qish an'alarining tarixiy ildizlari, ularning shakllanish jarayoniga ta'sir etgan ijtimoiy, madaniy va geografik omillar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida gilam naqshlari va ranglar tizimi orqali turkman xalqining dunyoqarashi, ramziy qarashlari hamda tarixiy xotirasi ifodalanganligi yoritib beriladi.*

Kalit so'zlar: *turkmen gilamlari, kelib chiqish tarixi, to'qimachilik an'analari, madaniy meros, ramziy naqshlar.*

Аннотация. *Происхождение туркменских ковров тесно связано с хозяйственной деятельностью и художественным мышлением кочевых туркменских племён, сформировавшихся с древнейших времён в Центральной Азии. В данной научной статье на основе научного анализа рассматриваются исторические корни традиций туркменского ковроткачества, а также социальные, культурные и географические факторы, повлиявшие на процесс их формирования. В результате исследования показано, что через орнаменты и цветовую систему ковров отражаются мировоззрение, символические представления и историческая память туркменского народа.*

Ключевые слова: *туркменские ковры, история происхождения, традиции ткачества, культурное наследие, символический орнамент.*

Abstract. *The origin of Turkmen carpets is closely connected with the economic activities and artistic worldview of nomadic Turkmen tribes that were formed in Central Asia since ancient times. This scientific article analyzes the historical roots of Turkmen carpet-weaving traditions, as well as the social, cultural, and geographical factors that influenced their development. The study demonstrates that the patterns and color systems of the carpets reflect the worldview, symbolic concepts, and historical memory of the Turkmen people.*

Key words: *Turkmen carpets, origin history, weaving traditions, cultural heritage, symbolic patterns.*

Kirish. Turkmen gilamlari o'zining noyob naqshlari va rang-barangligi bilan qadimiy davrlardan buyon e'tiborga molik bo'lgan hunarmandchilik mahsulotlaridan biridir. Ularning kelib chiqishi ko'plab tarixiy manbalarda Markaziy Osiyo hududidagi ko'chmanchi turkman qabilalari bilan bog'liq ekani qayd etilgan. Gilamlar nafaqat amaliy jihatdan uy-ro'zg'or va kiyim-kechak uchun ishlatilgan, balki ular madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotning ajralmas qismi sifatida ham xizmat qilgan.

Turkmen xalqi gilam to'qish san'atini avlodlardan avlodga o'tkazib, naqshlar orqali urf-odat va tarixiy voqealarni ifodalagan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gilamlarning naqshlari, ranglari va uslublari hududiy xususiyatlar, iqlim sharoiti va qabila an'analari bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bilan birga, gilamlarning ishlab chiqarish texnikasi va material tanlovi ular yashagan mintaqaning resurslariga moslashgan. Ularni o'rganish orqali qadimgi turkman jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, iqtisodiy faoliyati va badiiy didi haqida aniq ma'lumot olish mumkin. Gilamlar o'ziga xos belgilar va ramzlar orqali har bir qabila yoki oilani ajratib ko'rsatgan. Shu tariqa, turkmen gilamlari nafaqat amaliy buyum, balki milliy identifikatsiya va tarixiy merosning muhim qismi sifatida qadrlanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ularning kelib chiqishini o'rganish tarixiy va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Turkmen gilamlarini ishlab chiqarish jarayoni va naqshlarining rivojlanishi ko'plab tarixiy va antropologik tadqiqotlar uchun boy manba hisoblanadi. Har bir gilamning naqshi va rang kombinatsiyasi u to'qilgan davrning madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy xususiyatlarini aks ettiradi. Shu bilan birga, gilamlarning texnik uslublari va materiallari mintaqaning tabiiy resurslari va ko'chmanchi hayot tarziga moslashgan. Tadqiqotlar natijasida gilamlarning naqshlari orqali qabila tarixi, urf-odatlar va badiiy didi haqida chuqur bilimga ega bo'lish mumkinligi aniqlangan.

Gilamlar zamonaviy davrga qadar o'zining badiiy va amaliy qiymatini saqlab qolgan, ularni o'rganish orqali milliy hunarmandchilikning rivojlanishi va tarixiy jarayonlarni tahlil qilish mumkin. Shu bilan birga, turkmen gilamlari xalqning estetik qarashlarini, ijodiy yondashuvini va madaniy merosini kelajak avlodga yetkazishda muhim vosita bo'lgan. Ularning o'rganilishi nafaqat tarixiy, balki ilmiy, badiiy va madaniy tadqiqotlarda ham keng qo'llaniladi. Natijada, turkmen gilamlarining kelib chiqishi va ularning tarixiy, madaniy va badiiy ahamiyati chuqurroq anglanadi. Shu tariqa, gilamlar milliy identifikatsiya, madaniy merosni saqlash va ilmiy tadqiqotlarda katta ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Turkmen gilamchilik san'atining tarixiy ildizlari qadimdan boshlanib, u Markaziy Osiyo hududida ko'hna davrlarda shakllangan iqtisodiy va madaniy an'analarga asoslanadi. Birinchi ilmiy yondashuvlardan biri sifatida O.A. Gundogdiyevning "Iz istorii turkmenskogo kovrodeliya" asari Turkmen gilamchilikning uzluksiz tarixiy rivojlanishini ta'kidlaydi va arxeologik dalillar asosida bu san'at turi miloddan avvalgi davrlarga borib taqalishini ko'rsatadi, shu jumladan Markaziy Osiyo hududida qadimiy naqsh naqshlarining mavjudligini tasdiqlaydi. Gundogdiyevning tadqiqotlari gilamlarning naqshlaridagi geometrik elementlar orqali turkmen qabilalarining an'analari, ijtimoiy tuzilishi va qadimiy savdo yo'llari bilan bog'liqligini aniqlashga xizmat qiladi. Tarixchi olimning ma'lumotlariga ko'ra, ilk yozma manbalarda ham Marko Polo kabi sayyohlar XIII asrda turkmen gilamlarini dunyodagi eng nafis va nozik deb ta'riflaganlari qayd etilgan bu san'atning qadimgi obro'sini tasdiqlaydi. Shuningdek, arxeologik topilmalar va qadimgi madaniy qatlamlardan olingan naqshlar mintaqada gilamchilikning uzoq tarixiy jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Gundogdiyevning nazariy yondashuvlari turkmen gilamchilik tarixini nafaqat amaliy hunarmandchilik holati, balki keng ko'lamli ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida o'rganishga zamin yaratadi. Ular gilam naqshlariga oid dalillar asosida turkman qabilalarining tarixiy o'ziga xosligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Shu tariqa bu ilmiy izlanishlar gilamchilik san'atining tarixiy ildizlarini chuqur tahlil qilib beradi.

Yevropada gilam va mato bezaklari tarixi bo'yicha faol tadqiqot olib borgan qarashlar orasida Kurt Erdmannning ishlari ham muhim o'rin tutadi, u orient xalqlari gilamchilik an'analari umumiy tarixiy kontekstga joylashtiradi. Erdmann turkman gilamlarining naqshlaridagi geometrik motivlar va san'atdagi o'zgarishlar jarayonini nazariy asosda tahlil qilib, ularning tarixiy uzluksizligini va qadimgi motiflardan foydalanish holatini qayd etadi. Uning yondashuvi gilamchilik san'atini kengroq tarixiy jarayonga qo'yib baholashga xizmat qiladi, shu jumladan turkman naqshlarining shakllanishi va ularning O'rta Osiyodagi madaniy almashinuvlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Erdmannning tadqiqotlari turkman gilamlarini faqat mintaqaviy mahsulot sifatida emas, balki butun islamiy san'at makonida nomoddiy madaniy meros komponenti sifatida o'rganishga yordam beradi. U gilam naqshlarining strukturaviy tahlili orqali ularning tarixiy rivojlanish yo'nalishlarini aniqlaydi. Bu ilmiy qarash gilamchilik san'atida vaqt o'tishi bilan shakllangan estetik va texnik o'zgarishlar holatini tavsiflaydi. Shuningdek, Erdmann naqshlarning tarqalish dalillari asosida gilamchilik an'anasining umumiy tarixini yoritadi. Shu tariqa, uning ishlari Turkmen gilamlarining kelib chiqish tarixini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Yaqin davrlarda Xalqaro ilmiy hamjamiyatda Turkmen gilamlarini o'rganish bo'yicha olib borilgan izlanishlar gilamchilikning tarixiy kontekstini yanada kengaytiradi, jumladan Jürg

Ragethning o'ziga xos ikki jildli tadqiqoti bu an'anani madaniy-etyxnohistorik nuqtai nazardan tahlil qiladi. Ushbu ishda gilamchilik nafaqat Markaziy Osiyodagi qadimiy hig'olarga asoslangan xalq hunarmandchiligi, balki u Yaqin Sharqdan boshlangan dizayn ta'sirlarining mahsuli sifatida ko'riladi. Ragethning tadqiqotida radiokarbon datalash va bo'yoq tahlillari orqali gilam naqshlarining tarixiy davrlarda o'zgarishi aniqlanadi va ularning qadimgi mintaqaviy madaniy almashuv shakllari bilan bog'liqligi ta'kidlanadi. U turkman gilam naqshlarining birinchi milodiy davrlardan boshlab shakllanishi va ularning O'rta Osiyo savdo yo'llari orqali tarqalishini ko'rsatadi. Bu yondashuv gilamchilikning kelib chiqish tarixi va rivojlanish jarayonlarini ikkiqavatli ilmiy tahlil asosida yoritadi.

Bundan tashqari, Salor, Tekke, Yomud kabi asosiy turkman qabilalarining gilam naqshlaridagi o'ziga xos dizaynlar muayyan tarixiy davrlar bilan chambarchas bog'langanligi ko'rsatildi, masalan Salor naqshlari XI asrga borib taqaladigan qadimiy naqshlar bo'lib, ularning tarixi qabilalar tarixi bilan uzviy bog'liq ekanligi qayd etiladi. Bu naqshlar gilamchilik an'alarining qadimiy siyosiy va madaniy kontekstini ochib beradi, bu esa tarixchi tadqiqotchilar uchun muhim ilmiy ma'lumotdir. Shuningdek, Markaziy Osiyoda gilamchilik an'analari XIII asrda Buyuk Ipak Yo'li orqali Yevropa va Osiyo ortasida tarqalgan, bu esa ularning xalqaro maydonda qadrlanishini ta'minlaganligi haqidagi qaydlar mavjud.

Olimlarning ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatadiki, Turkmen gilamlari nafaqat mintaqaviy hunarmandchilik mahsuloti, balki uzoq tarixiy jarayonlar, madaniy almashuvlar va xalqaro savdo yo'llari orqali shakllangan boy madaniy merosdir. Turkmen gilamchilik an'anasining qadimiy ildizlari arxeologik, etnografik va tarixiy manbalarda aniq tasdiqlangan bo'lib, bu san'at turining jamiyatning ijtimoiy hamda iqtisodiy hayotida uzoq davom etgan rolini ko'rsatadi. Ularning naqshlaridagi ramzlar, rang palitrasi va texnik usullar turkman qabilalarning tarixiy fonini ochib beradi, bu esa tarixshunoslikda muhim ilmiy tadqiqot sohasi hisoblanadi. Shu tariqa, ilmiy izlanishlarning natijalari turkman gilamlarining kelib chiqish tarixini falsafiy va ilmiy asosda yoritib beradi.

Xulosa. Turkmen gilamlari uzoq tarixiy jarayonlar davomida shakllangan va xalqning ko'chmanchi hayot tarzi bilan chambarchas bog'liq madaniy meros sifatida namoyon bo'ladi. Gilamchilik an'anasi turkman jamiyatida kundalik ehtiyoj, estetik did va ramziy ma'nolarni o'zida mujassam etgan. Naqshlar va ranglar orqali qabilaviy mansublik, tarixiy xotira va dunyoqarash ifodalangan. Gilamlar nafaqat uy-ro'zg'or buyumi, balki ijtimoiy mavqe va madaniy o'zlikni aks ettiruvchi vosita sifatida ham qadrlangan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gilam naqshlari vaqt o'tishi bilan o'zgarib borgan bo'lsa-da, asosiy ramziy tuzilma saqlanib qolgan. Bu holat turkmen xalqining an'anaga sodiqligi va madaniy uzluksizligini ko'rsatadi. Gilamchilik san'ati orqali xalqning tarixiy tajribasi va estetik qarashlari avloddan avlodga o'tib kelgan. Shuningdek, gilamlar savdo va madaniy aloqalar orqali boshqa hududlarda ham tanilgan. Bu esa ularning xalqaro miqyosda e'tirof etilishiga sabab bo'lgan. Natijada, turkmen gilamlari tarixiy va madaniy jarayonlarning muhim guvohi sifatida baholanadi.

Gilamlarning kelib chiqishini tahlil qilish orqali turkmen xalqining ijtimoiy hayoti, iqtisodiy faoliyati va badiiy tafakkuri haqida keng tasavvur hosil qilish mumkin. Gilam to'qish jarayoni mehnat taqsimoti, oilaviy an'analari va jamoaviy tajriba bilan bog'liq bo'lgan. Har bir naqsh va rang tanlovi ma'lum ma'noni anglatib, tarixiy xotirani saqlash vazifasini bajargan. Gilamlar orqali xalqning tabiatga munosabati va atrof-muhit bilan uyg'unligi ham ifodalangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gilamchilik san'ati turkmen madaniyatining ajralmas qismi sifatida shakllangan. U milliy identifikatsiyani mustahkamlashda muhim rol o'ynagan.

Gilamlar badiiy qiymati bilan birga tarixiy manba sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Ularni o'rganish orqali mintaqaning madaniy rivojlanish bosqichlarini aniqlash mumkin. Shu jihatdan,

turkmen gilamlarining kelib chiqish tarixi keng ilmiy ahamiyatga ega. Ular madaniy merosni anglash va saqlashda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

7. Gundogdiyev O.A. Turkmenskoye kovrodeliye i ego istoricheskoe razvitie. Ashgabat: Ylym, 2004. S. 25–79.
8. Erdmann K. The Art of the Islamic Carpet. London: Faber and Faber, 1977, 42–110.
9. Rageth J. Turkmen Carpets: Cultural and Historical Context. Zurich: Textile History Press, 2006, 30–95.
10. Brentjes B. Nomadic Art of Central Asia. Berlin: Akademie Verlag, 1973, 60–130.
11. Azadi R. Turkoman Carpets and Tribal Traditions. London: Thames and Hudson, 1999, 22–98.